

DAVLAT HOKIMIYATI ORGANLARINING FAOLIYATINI MARKAZLASHTIRISH TUSHUNCHASI VA TURLARI.

Mirzayusupov Shohrux Shavkatovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Surxondaryo akademik litseyi huquq fani o'qituvchisi

93-871-93-33

Markazlashtirish - bu muhim qarorlarni qabul qilish va rejalashtirish vakolatlarini tashkilot markaziga o'tkazish, yani, hokimiyat strategiya va siyosiy jihatdan markazlashgan hukumatda to'planishi bo'lib, siyosiy markaz viloyatlarning hayoti ustidan to'liq nazoratni qo'lga kiritadigan jarayondir¹.

Markazlashtirish turli yo'llar bilan talqin etiladi. Ba'zan bu shunchaki davlat birligini anglatadi; shu ma'noda bir nechta emas, balki bitta markazga ega bo'lgan har qanday yagona davlat markazlashgan davlat hisoblanadi. Markazlashtirish ko'pincha shaxsiy faoliyatga nisbatan vasiylik bilan aralashtiriladi. Markazlashtirish ostida aniq ma'noda mahalliy hokimiyatning markaziy hukumatga bo'ysunishi tushuniladi².

Hokimiyatni markazlashtirish deganda hokimiyatning markaziy nuqtada yoki tashkilot ichkarisida muntazam va izchil to'planishi tushuniladi. Ushbu g'oyaga misol qilib Xitoydagi sin sulolasi davrini olishimiz mumkin. sin hukumati yuqori darajadagi byurokratik va rasmiylar ierarxiyasi tomonidan boshqarilgan bo'lib, ularning hammasi birinchi imperator sin Shi Xuangga xizmat qilgan. sin sulolasi Xan Feyzi o'rgatgan hamma narsaga amal qilib, sin Shixuangga uning barcha hududlariga, shu jumladan, boshqa mamlakatlardan bosib olingan hududlarga egalik qilish va boshqarish imkoniyatini berdi. Chjen va uning maslahatchilari qat'iy markazlashgan hokimiyatga ega bo'lgan markazlashgan byurokratik hukumat ostida yangi qonunlar va qoidalar

¹ Falleti T.G. Decentralization and Subnational Politics in Latin America. - Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

² Decentralization and local democracy in the world: first global report by United Cities and Local Governments, 2008. Barcelona: United Cities and Local Governments, 2009.

kiritish orqali Xitoyda feodalizmga chek qo'yishdi. Imperator mamlakatdagi barcha resurslarni monopoliyalashtiradi; uning shaxsiyati va qobiliyatlari mamlakat ravnaqini belgilaydi. Ushbu avtokratik tizim tezroq qaror qabul qilishga imkon beradi va yuzaga keladigan muammolarni murakkab yechimlaridan saqlaydi³.

Rasmiy ravishda markazlashgan tizimda barcha yangiliklar, barcha islohotlar va o'zgarishlarni faqat markaz tashabbusi bilan amalga oshirishi mumkin. Mahalliy va mintaqaviy hokimiyat o'zlarining "noqonuniy erkinligi" ni ish hajmini kamaytirish (ko'p kuch talab qilmaydigan muntazam boshqaruv) yoki turli xil suiiste'mol qilish uchun yoki markaz siyosatini mahalliy sharoit va manfaatlarga moslashtirish uchun ishlatishadi. Rasmiy ravishda markazlashmagan tizim hududiy organlarga imkoniyat yaratadi, hatto ba'zida ularni ko'proq tashabbuskor va mas'uliyatli bo'lishga, ko'plab boshqaruv ta'sirini mustaqil ravishda amalga oshirishga majbur qiladi.

Misol uchun Rossiya shahar hokimlari va gubernatorlari ushbu oddiy aksiomani tushuna boshladilar: davlat boshqaruvining markazlashishi bilan ularning hokimiyati pasaymaydi, faqat ularning aholi oldidagi mas'uliyati va mustaqil qaror qabul qilish ehtiyoji kamayadi. Shaxsiy javobgarlikni rasmiy ravishda kuchaytirish to'sqinlik qilmaydi va qarama-qarshiliklarni o'z ichiga olmaydi: har kuni mustaqil qaror qabul qilishdan ko'ra, xo'jayinning fe'l-atvoriga moslashish ancha osonroq, uning oqibatlarini bilan kurashish kerak bo'ladi. Markazlashtirishning mavjudligi birinchi navbatda maxsus boshqaruv mexanizmlariga asoslanadi⁴.

Periferik tuzilmalarning markazga sodiqligi va itoatkorligini ta'minlashning "tepadan" mutlaq nazorat qilish mumkin emasligiga qaramay, davlat boshqaruvi amaliyotida tasdiqlangan bir necha usullar mavjud. SSSR va boshqa sotsialistik davlatlarda turli xil muvaffaqiyatlar bilan qo'llanilgan birinchi usul bu ko'plab nazorat qiluvchi sub'ektlar orqali boshqaruvni totalizatsiya qilishdir. Agar qonunbuzarliklarni

³ Меннинг Н., Парисон Н. Реформа государственного управления: международный опыт. – М.: Весь Мир, 2003.

⁴ Васильева Т.А. Взаимодействие государственных органов власти и негосударственных некоммерческих организаций как институтов гражданского общества в современной России.: Автореф. дис.... докт.полит. наук. – Москва, 2006.

jazolash funksiyasi markazning vakolati bo‘lib qolsa, unda nazoratni amalga oshirgan darajadagi partiya organlari, aholi (fuqarolarning murojaatlari va shikoyatlari orqali, jamoat nazorati organlari - ular mavjud bo‘lgan joylarda, partiya tashkiloti, denonsatsiya va boshqalar), mansabdor shaxslarning o‘zi, ba‘zan bir-birlarini kuzatib turishadi. Bunday hamma narsani qamrab olgan boshqaruv tizimi markazning haqiqiy suverenitetini ta‘minladi; ammo, uning samaradorligi ikkita shartni saqlab qolishni talab qiladi. Ulardan birinchisi - bu jamiyatning g‘oyaviy yaxlit birligi, uning yordamida boshqaruv alohida guruhlar va shaxslar uchun emas, balki davlat manfaatlari yo‘lida amalga oshirildi. Ikkinchi shart - potensial "nazoratchilar" dan himoyalangan yoki ularni o‘zlariga tortib oladigan kuchli mahalliy guruh manfaatlarining yo‘qligi. Ushbu shartlar bajarilishi to‘xtatilishi bilanoq, davlat boshqaruvi boshqarilmaydigan tizimga aylandi, bu yerda har bir tuzilma birinchi navbatda o‘z manfaatlari yo‘lida ishlaydi.

Markazlashtirish - bu davlat tuzilishi tizimidir, unda markaziy hokimiyat nafaqat davlat hayotining umumiy yo‘nalishini tartibga solishga, balki mahalliy hokimiyat organlari faoliyatini yo‘naltirishga, mahalliy hayotning barcha yoki ko‘p jihatlarini uning bevosita ta‘siriga bo‘ysundirishga intiladi. Buning aksi - nomarkazlashtirish tizimi bo‘lib, unda markaziy hukumat va mahalliy hokimiyat organlari funksiyalari chegaralangan bo‘lib, ularning huquqlari doirasi birinchisining huquqlari hisobiga kengayadi. Nomarkazlashtirish tushunchasi o‘zini o‘zi boshqarish tushunchasi bilan juda bog‘liq, lekin u bilan bir xil emas; ushbu tushunchalardan birinchisi kengroq, chunki u tarkibiga federal tizim va hududlarning to‘liq avtonomiyasi kiradi, mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish esa markaziy qonun chiqaruvchi hokimiyatga muqarrar ravishda bog‘liqlikni nazarda tutadi. Boshqa tomondan, o‘zini o‘zi boshqarish davlatning faqat bir qismida mavjud bo‘lgan hodisa sifatida, uning bir yoki bir nechta viloyatlari uchun mumkin (masalan, Vengriyada, Finlyandiyada). Ko‘pgina hollarda avtokratik monarxiya markazlashishga intiladi, konstitutsiyaviy monarxiya va respublika nomarkazlashtirishga imkon beradi. Markaz muhim sohalarda hokimiyatni bo‘lishishi

mumkin (masalan, qonunchilikni belgilashda) yoki faqat ramziy imtiyozlarga ega bo‘lishi mumkin⁵.

Markazlashtirishning bir qancha afzalliklari va kamchiliklari mavjud. Afzalliklari:

- a) qaror qabul qilish juda to‘g‘ridan-to‘g‘ri va aniq bo‘ladi,
- b) davlatning hududiy yaxlitligi mustahkamlanadi,
- s) topshiriqlarni barcha bir xilda ijro etadi,
- d) muammolar markaz tomonidan shiddat bilan hal etiladi,
- e) yagona boshqaruv markaz.

Kamchiliklari:

- a) quyi bo‘limlar qaror qabul qilish vakolatiga ega emas,
- b) markaz va boshqa joylar o‘rtasidagi iqtisodiy va axborot resurslaridagi farqlar sezilarli darajada bo‘lib qoladi,
- s) haddan tashqari markazlashtirish muqarrar ravishda avtoritarizm va totalitarizmga olib keladi,
- d) aholi muammolari va markaziy boshqaruv organlari o‘rtasining yiroqligi,
- e) rahbar kadrlarda tashabbuskorlikning yo‘qligi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Falleti T.G. Decentralization and Subnational Politics in Latin America. - Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- 2.Decentralization and local democracy in the world: first global report by United Cities and Local Governments, 2008. Barcelona: United Cities and Local Governments, 2009.
- 3.Меннинг Н., Парисон Н. Реформа государственного управления: международный опыт. – М.:Весь Мир,2003.

---

⁵ Cohen.J, Peterson.S. Administrative Decentralization: Strategies for Developing Countries, Kumarian Press (published for and on behalf of the United Nations), Draft Proof for Publication, June, 1999.

4.Васильева Т.А. Взаимодействие государственных органов власти и негосударственных некоммерческих организаций как институтов гражданского общества в современной России.: Автореф. дис.... докт.полит. наук. – Москва, 2006.

5.Cohen.J, Peterson.S. Administrative Decentralization: Strategies for Developing Countries, Kumarian Press (published for and on behalf of the United Nations), Draft Proof for Publication, June, 1999.